

Олександр Культенко

Ефективна методика викладання міжнародного права як шлях до подолання проблем вивчення

У публікації розглянуто потенційні проблеми методики викладання курсу міжнародне право. Проаналізовано позитивні й негативні риси різних методик викладання дисципліни. Запропоновано поєднання варіативності і альтернативності методик із особистісно-орієнтованим підходом до слухача курсу.

The publication considers potential problems teaching courses on international law. The positive and negative aspects of different methods of teaching the subject are analyzed. Combination of variability and alternative methods with a student-centered approach to course participants are proposed.

Важливість юридичної освіти не можна переоцінити на будь якій стадії державотворення, а в умовах активних соціально-економічних реформ тим більше. Серед юридичних дисциплін особливе місце займає міжнародне право. Це пояснюється його особливим предметом дослідження – міжнародні відносини, що мають міждержавний характер, як особливий вид соціальних відносин¹. Норми міжнародного права застосовуються в діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, нотаріату, юридичних служб господарств, фінансових, банківських та інших установ і організацій.

Про зростаючу роль зазначеної тематики свідчить Резолюція 44/2, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН «Десятиріччя міжнародного права Організації Об'єднаних Націй» від 17 листопада 1989 р., у якій однією з головних цілей наступного десятиріччя визначалось «заохочення викладання, вивчення, розповсюдження та більш широкого визнання міжнародного права»².

Для становлення, розвитку і вдосконалення різних форм колективного співробітництва держав і народів із метою досягнення загального миру і взаєморозуміння, що лежать в основі існування людської цивілізації, необхідною передумовою виступає якісна методична діяльність з викладання дисципліни міжнародне право³. Про те, що наша держава на законодавчому рівні визнала важливість ефективної методики освіти навчання, свідчить п.3 ст. 53 Конституції України: «Держава забезпечує доступність ... вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток ... освіти, різних форм навчання»⁴. Доступність навчального процесу не обмежується навчально-матеріальною базою та його безоплатністю. Також вона включає врахування рівня інтелектуально-розумового розвитку сприймаючої аудиторії.

Питання, пов'язані з викладанням міжнародного права, своєї актуальності не втратили і в теперішній час. Так, під час Гаазької конференції у 2010 році члени Комітету з Навчання Міжнародному Праву (який належить до Асоціації Міжнародного Права) доповіли, що незважаючи на значну кількість намагань, міжнародне право як навчальний курс залишається, головним чином, на периферії юридичних досліджень⁵.

Наукова значущість даної роботи полягає у систематизації типових проблем, що виникають під час викладання курсу та пропонуванні шляхів їх подолання. Мета даної статті полягає у визначенні основних потенційних проблем методики викладання курсу та можливих шляхів їх вирішення.

Міжнародне право як навчальна дисципліна не просто стимулює педагога до врахування іноземних доктринальних джерел для задоволення завдань курсу, а й зобов'язує його до часткової імплементації зарубіжного досвіду (враховуючи специфічні ознаки міжнародного права). Наукова доктрина регулювання питань викладання міжнародного права знаходиться на етапі становлення. Праці вітчизняних науковців, таких як С.О. Акулова, В.Ф. Антипенка, М.О. Баймуратова, В.Г. Буткевича, В.А. Ліпкана, розкривають основні теми курсу «міжнародне право», не акцентуючи увагу на методиці її викладання. У підручниках А. Іоффе, Є. Кропаневої, Б. Чорака, Г. Шварца матеріал, пов'язаний з методикою навчання, викладено без врахування особливостей викладання курсу конкретної дисципліни. Конкретизована проблематика викладання міжнародного права описується у працях таких зарубіжних авторів, як Р.Б. Морева, Н.А. Соколова, Дж. Сімпсон (G. Simpson), М. Войк (M. Wojik), Дж. Маршалл (J. Marshall), Х.Харріс (H. Harris), Л. Демарест (L. Demarest) та інших.

Дисципліна «Міжнародне право» охоплює певне коло теоретичних понять і категорій, галузей та інститутів сучасного міжнародного права, передумови його становлення і закономірності розвитку як невід'єм-

ного атрибуту міжнародних відносин. Її основна мета, насамперед, полягає в тому, щоб навчити міжнародному праву і його науці, що передбачає пізнання міжнародно-правових норм, практики їх застосування, прищеплення навичок і вмінь аналізувати наукові теорії, вирішувати конкретні життєві ситуації, що виникають у сфері міжнародно-правового регулювання.

У межах методики навчання міжнародному праву розглядаються питання організації конкретних навчальних занять, діагностики знань і вмінь учнів, а також наукової організації праці вчителя і учня. Вона також включає в себе специфічні закономірності навчання цієї правової дисципліни, технологічний інструментарій, що дозволяє оптимальними методами та засобами засвоювати зміст курсу, опанувати досвід предметної діяльності⁶.

Даний курс, враховуючи предмет і методи правового регулювання, об'єкти і суб'єкти міжнародного права, а також засоби нормотворення і забезпечення виконання розпоряджень міжнародно-правових норм, має своєрідні риси. Особливості «міжнародного права» призводять до виникнення атипової методики його викладання і до відповідних специфічних суперечливих питань. Серед основних проблем, що вимагають вирішення для дотримання цілей навчання міжнародному праву, можна віднести такі:

- надзвичайна динамічність дисципліни. Складність узагальнення викладацьких прийомів та засобів навчання курсу «міжнародне право» у методиці характеризується не лише активною пластичністю нормативно-правових актів, що регулюють відповідну сферу, а й виникненням та поширенням нових підходів та способів до організації правової освіти;
- полісистемність джерельної бази⁷. Дана обставина викликає труднощі, оскільки єдиного кодифікованого нормативно-правового акту, що регулює міжнародні відносини, фактично не існує. Такою базою виступає комплекс міжнародних договорів, міжнародних звичаїв, рішень міжнародних міждержавних організацій, а також наука міжнародного права, загальна теорія права, філософія, історія та інші науки;
- потреба у високому рівні знань слухачів курсу. Зокрема, студенти відчувають труднощі в аналізі міжнародного прецедентного права, вивченні історичних подій щодо появи, розвитку предмета і правил міжнародного права⁸. Це викликано складністю понятійно-категоріального апарату дисципліни для закріплення і розуміння матеріалу та вимогою досконалих знань різних галузей права;
- суперечливість наукових положень внутрішньодержавного права, на вивчення якого спрямована левова частина всього навчального процесу, та міжнародного⁹. Регулювання правовідносин у цих випадках досить часто різняться та свідчать про можливість взаємовиключних результатів;
- дискусійний характер багатьох елементів «міжнародного права». Яскравим прикладом такого явища буде посилення на основні протилежні напрямки зарубіжної доктрини міжнародного права (див.Рис.1)¹⁰.

Основні напрямки зарубіжної доктрини міжнародного права

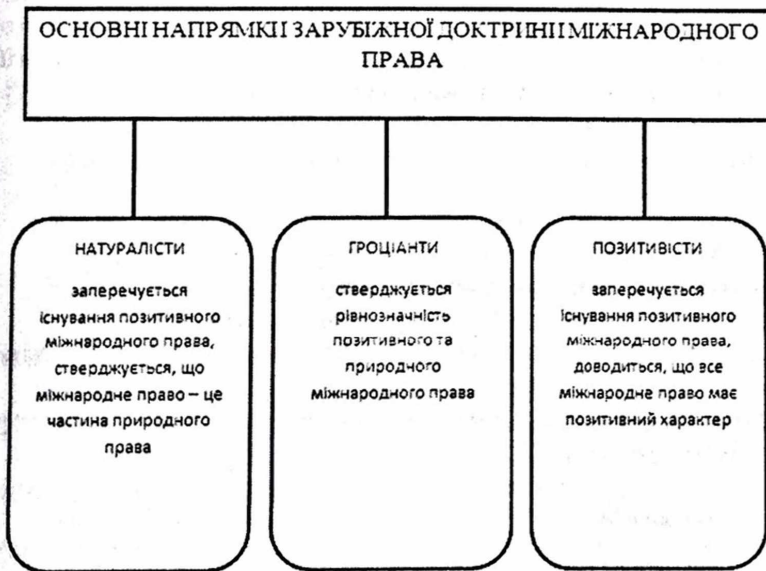

Рис.1

- новизна значної кількості складових курсу. Система міжнародного права – це не тільки складне, але і порівняно нове явище, яке перебуває в процесі становлення, а тому негрунтовно досліджене. Її існування об'єктивно зумовлене, оскільки лише в якості достатньо організованої системи сучасне міжнародне право спроможне виконувати свої функції. Обставина, за якою система міжнародного права – порівняно нове явище, не раз констатувалася в доктрині, наприклад, відомого юриста з Фінляндії Е. Кастрена¹¹.

- широкий предметний критерій вивчення. Приміром, у зарубіжній науці поширений диспут стосовно того, чому навчають сучасні методики викладання – міжнародному праву чи національному закону про міжнародні відносини¹². Окрім цього, широкий предметний критерій дисципліни у подальшому може призвести до виокремлення більшої кількості навчальних дисциплін з

лона міжнародного права. В іноземних державах значна кількість положень міжнародного права викладається у межах інших курсів, таких як: міжнародні права людини, міжнародний кримінальний закон, національна безпека / тероризм, міжнародне судове переслідування, міжнародний трибунал, укладання міжнародних угод, міжнародні відносини торгівлі, допомога при лихах, громадянські права, право Європейського союзу та ін¹³. Підтримують цю думку й вітчизняні науковці В.Г. Буткевич¹⁴, К.Г. Борисов¹⁵, К.К. Сандровський¹⁶, доводячи, що міжнародне митне право необхідно вважати самостійною галуззю міжнародного права. В.В. Прокопенко зазначає, що питома вага правових питань міжнародної торгівлі, питань врегулювання економічного співробітництва в міжнародному публічному праві весь час зростає та дозволяє вести мову про формування міжнародного економічного права¹⁷.

Створення результативної методики викладання міжнародного права здатне розв'язати проблемні питання цієї дисципліни. Методика викладання міжнародного права – це система принципів організації практичної та теоретичної діяльності учасників навчання, зумовлена закономірностями та особливостями змісту навчального предмета. Тому шляхи подолання проблем викладання «міжнародного права» слід визначати, керуючись рівнем засвоєння та ефективністю залучення учасників навчання до відповідної діяльності.

У 80-х роках ХХ ст. Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) були здійснені дослідження, на основі яких була сформована піраміда навчання (див. Рис.2). Вона відображала середній відсоток засвоєння учнями матеріалу.

Піраміда навчання

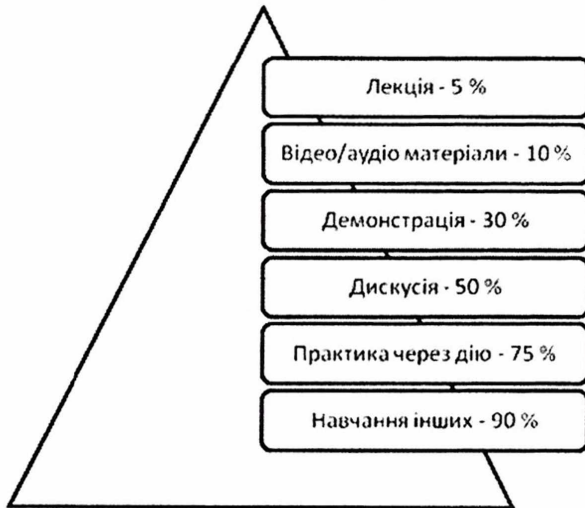

Рис.2

Проведені дослідження стверджували, що найменший відсоток засвоєння мають пасивні методики (лекція - 5%, візуальний перегляд - 10%), а найбільший – інтерактивні методики (дискусійні групи - 50%, практика через дію - 75%, навчання інших або негайне застосування - 90%)¹⁸.

Аналогічні дослідження проводив В.Е. Штейнберг, за результатами яких більш ефективно засвоєння отримала інформація, представлена у візуально-образній формі, досягнувши 90%, а у вербальній формі – не перевищувала 30%¹⁹.

Визнати вищезазначені дослідження абсолютно достеменними важко, оскільки точно вирахувати рівень засвоєння інформації надзвичайно складно. Велику роль у засвоєнні навчального матеріалу відіграє його тематика, особистість викладача, персональні дані конкретного слухача курсу. Проте слід погодитись з даними дослідження, що виражають середню закономірність процесів засвоєння та превалююче місце у цих процесах

відводять активній й інтерактивній методиці викладання. Пасивна методика характерна для випадків, в яких у випадку, коли викладач – єдиний носій інформації, активна – в яких викладач використовує зворотній зв'язок із слухачами, інтерактивна – в яких використовується діалогічне спілкування²⁰.

Більш докорінний підхід до визначення місця різноманітних методик викладання курсу ілюструє «таксономія Б. Блума». Таксономія Б. Блума становить собою таблицю рівнів та цілей навчання й розвитку пізнавальних навичок. Її розробила група американських психологів і педагогів під керівництвом професора Чиказького університету Бенджаміна Блума і була опублікована ще у 1956 р²¹. Сам термін «таксономія» взято з біології та означає систематизацію об'єктів за певними критеріями з метою створення певної послідовності (ієрархії)²².

Б. Блум систематизував ієрархію навчальних цілей згідно їх складності. Вона має такий вигляд:

- знання (відтворення або місцезнаходження конкретних елементів інформації);
- розуміння (розуміння викладеного матеріалу);
- застосування (використання правил, концепцій, принципів, теорій, ідей в нових ситуаціях);
- аналіз (розчленування інформації на складові частини);
- синтез (створення з різних ідей нового або унікального продукту або плану);
- оцінка (оцінювання значення матеріалу або ідей на основі певних критеріїв або стандартів).

Ієрархія навчальних цілей здатна відкоригувати недоліки у методиці викладання, у націому випадку, міжнародного права.

Для обрання ефективної методики викладання міжнародного права слід порівняти позитивні й негативні риси різних методик навчання (див. Табл.1)²³.

Позитивні й негативні риси методик викладання дисципліни

КРИТЕРІЙ ПОРІВНЯННЯ	ПАСИВНА МЕТОДИКА	АКТИВНА Й ІНТЕРАКТИВНА
Обсяг інформації	значний	незначний
Глибина вивчення (за Б.Блумом)	лише рівень знання та розуміння	орієнтування на всі рівні пізнання
% засвоєння (згідно Піраміди навчання)	невисокий	високий
Контроль навчального процесу	жорсткий контроль, результати передбачувані	гнучкий контроль, результати менш передбачувані
Роль особистості педагога	«джерело» знання	лідер, організатор навчання
Роль учнів	пасивна	активна
Джерело мотивації навчання	часто зовнішнє (оцінки, педагог, батьки, суспільство)	як правило, внутрішнє (інтерес того, хто навчається)

Прикладом пасивної методики викладання міжнародного права можна вказати лекційний курс. У свою чергу, він повинен поєднуватися з проведенням семінарських занять, під час яких студенти активізують навички роботи з нормативним матеріалом, порівнюють наукові концепції, дають оцінку поточних політичних подій у світлі міжнародного права. Проведення семінарського заняття дозволяє більш глибоко і всебічно засвоїти передбачений програмою учбовий матеріал. Кожна досліджена тема і підтема повинні бути розвинені у відношенні головних історичних орієнтирів і політичного, економічного та соціального контексту.

Небезпека пасивної методики полягає в тому, що студент може запам'ятати інформацію, але не усвідомить практичних аспектів конкретного юридичного питання. Для запобігання цьому недоліку корисно розпочинати лекцію, вказуючи на її мету, схеми, дві чи три найважливіші тези, які повинні зберегтись у пам'яті²⁴. Зміст лекцій повинен бути чітким та зрозумілим, спеціальні терміни повинні неодноразово супроводжуватися поясненнями та синонімами з мови щоденного вжитку. Необхідною передумовою закріплення курсу «міжнародне право» слугує чіткий взаємозв'язок теорії з реальними прикладами²⁵. Особливу увагу слід зосередити на аналізі міжнародного прецедентного права. Він сприяє збільшенню розуміння завдань, доручених арбітражному або судовому органу, прав і обов'язків сторін, елементів і стратегії, які сторонами доводились.

На прикладах активної та інтерактивної методики потрібно більш докладніше зупинитись у зв'язку з їх більшою ефективністю. На нашу думку, один із найперспективніших методів викладання міжнародного права – метод аналізу казусів. На сьогодні він найчастіше використовується у навчанні іноземній мові, проте може застосовуватися і у викладанні міжнародного права.

Метод аналізу казусів вперше був використаний у педагогічній практиці США на початку минулого століття і отримав широке поширення в підготовці фахівців різних професій. В основі даного методу лежить казус, тобто реальна проблемна ситуація або практичний випадок, що вимагає вирішення. Студенти аналізують казус, пропонують вирішення, застосовуючи отримані знання та вміння за фахом, а також наводять аргументи на захист своєї позиції. Вимоги до змісту казусів, як і методи їх вирішення, мають відмінності, зумовлені специфікою конкретної спеціальності. Спільним є те, що казус повинен відображати реально можливу проблему, містити достатньо інформації для її вирішення, бути типовим, відповідати вивченій студентами професійній тематиці, бути актуальним і цікавим.

У статті А.Гіріної зазначається, що юридичні казуси повинні містити достатньо інформації, щоб можна було виробити однозначне рішення²⁶. З цією думкою не можна однозначно погодитись. На практиці досить часто виникають юридичні факти, які треба всеохоплююче проаналізувати, в залежності від інтересів клієнта знайти доводи захисту чи обвинувачення. На нашу думку, у юридичних дисциплінах двосторонній характер правовідносин викликає іноді двостороннє та супротивне їх тлумачення. Тому, на відміну від математичних аксіом, поряд із соціальними дисциплінами, казуси для юридичних мають містити альтернативність рішення.

Процес вирішення казусів складається з наступних основних етапів:

- 1) загальна оцінка проблеми;
- 2) аналіз наявної інформації про проблему і збір матеріалу, необхідного для вироблення компетентного рішення;
- 3) пропозиція та обговорення можливих рішень;
- 4) вибір найбільш оптимального рішення;
- 5) захист прийнятого рішення;
- 6) порівняння (якщо можливо) з реальним вирішенням аналогічного казусу;
- 7) письмове оформлення рішення.

Іншими яскравими прикладами активної та інтерактивної методики викладання дисципліни є:

- колективна робота. Тут викладачу необхідно виступати регулятором колективу, гарантом того, що кожний учасник матиме рівну можливість викласти роздуми з відповідної тематики;
- розгляд конкретних ситуацій. Він може сприяти прояву аналітичних здібностей, критичного мислення, розвитку навичок вирішення проблем і планування, кооперації та роботи в команді;
- дебати та переговори. Дебати допомагають встановити різні погляди щодо суперечливих питань. Вони зазвичай включають дві або більше малих

груп, які готують і представляють аргументи з питання з різних задалегідь заданих позицій, які не обов'язково повинні відповідати їх власним думкам. Дебати розвивають логічне мислення, навички вислуховувати і висловлювати думку, допомагають зрозуміти дисципліну;

- обговорення. Для фокусування дискусії можна спочатку запропонувати ряд базових питань. Чим більша група, тим вища ймовірність того, що деякі учасники будуть домінувати, а інші взагалі не будуть висловлюватися. Щоб уникнути цього, можна розділити учасників на дрібніші групи. При завершенні кожної дискусії ефективним виглядає узагальнення основних положень усно або письмово;

- складання кластеру. Сенс цього методу полягає в спробі систематизувати наявні знання з тієї чи іншої проблеми. Кластер – це графічна організація матеріалу, що демонструє смислові поля того чи іншого поняття²⁷. Учасник записує в центрі листа ключове поняття, а від нього малює стрілки-промені в різні боки, які сполучають це слово з іншими, від яких, у свою чергу, промені розходяться далі і далі;

- презентації. Запрошені особи можуть збагатити процес навчання, але їхні виступи ніколи не повинні змушувати учасників мовчати або принижувати власні думки учасників. Запрошувати слід людей, які мають спеціальний досвід у міжнародному праві;

- відкриті вирази. Цей метод вимагає від кожного учасника відповіді на питання, задане всій групі, з виразом своїх думок, доповненням інформації;

- моделювання судового розгляду. Це відомий метод правового утворення, що поєднує рольову гру, виконання ролей та обговорення, що дозволяє учасникам вислухати різні точки зору з питання і оцінити множинні проблеми і різнобічний вплив проблеми прав людини. Моделювання судового розгляду також знайомить з процедурами суду і правами людини, а також з необхідними нормами міжнародного, регіонального, національного та звичаєвого права і можливими протиріччями між ними;

- ведення щоденника. Пропозиція учасникам написати про їх реакції, думки та ідеї перед дискусією не тільки підніме її рівень, але й дозволить учасникам спостерігати зміну їх уявлень про особливості розглянутої теми з міжнародного права шляхом порівняння їх подальших думок з тим, що було написано раніше. Ведення щоденника також допомагає розвитку незалежного, критичного осмислення.

Основні елементи методики правового навчання, застосовувані викладачем, диктуються не змістом, а зовнішньою і внутрішньою готовністю всіх учасників процесу навчання. Потрібно враховувати, що одним із найважливіших факторів розуміння курсу вважається поєднання комплексної методики викладу дисципліни із бажанням навчитись²⁸. Викладачу необхідно створити такі умови для прояву натхнення у волевиявленні учня, у взаємодії з яким спільно творились чинники, які слугують прояву відповідальності у досягненні мети курсу. Іншими словами, потрібно творити обстановку взаємодії і взаємної відповідальності...

У викладанні доцільно максимально застосовувати розмаїтість як змісту, так і методики; на занятті слід домагатися зміни форм діяльності учнів, вони повинні бути максимально багатоманітними, але ця багатоманітність не повинна бути штучною. Сучасна методика навчання міжнародному праву повинна базуватись на поєднанні варіативності і альтернативності методик із особистісно-орієнтованим підходом до слухача курсу.

Методика викладання дисципліни «міжнародне право» матиме перспективне значення для ефективного засвоєння навчального матеріалу у разі поєднання теоретичних начал із практикою, використання нових методів навчання для кращого донесення змісту контексту.

1. Міжнародне право: Підручник / Ліпкан В. А., Антипенко В. Ф., Акулов С. О. та ін. / заг. ред. В. А. Ліпкана. - К.: КНТ, 2009. - 752 с. - С.6.
2. Резолюція 44/23 прийнята Генеральною Асамблеєю ООН "Десятиріччя міжнародного права Організації Об'єднаних Націй" від 17.11.1989 // Електронний ресурс. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_860
3. Баймуратов М.О. Міжнародне право. - Х.: «Одіссей», 2002. - 672 с. - С.3.
4. Конституція України. - С.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2011 - 48с. - С.14..
5. The Report of the Committee on the Teaching of International Law. The Hague Conference, 2010 // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/1009>
6. Кропанева Е.М. Теория и методика обучения праву: Учеб. пособие. - Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф. - пед. ун-та, 2010. -166 с. - С.92.
7. Морева Р. Б. Некоторые проблемы преподавания курса международного частного права в вузах России // Вестник ТвГУ. Серия «Право». - 2009. - №16. - С.16-21.
8. The Report of the Committee on the Teaching of International Law. New Delhi Conference, 2002 // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.vub.ac.be/IERE/backup/teachinginnov.html>
9. Соколова Н.А. Рецензия. Проблемы преподавания международного права. Международное публичное право: Учебник/ Под ред. К.А. Бекяшева. - М.: Проспект, 1999. - 636с // Сибирский Юридический Вестник. - 2000. - № 1. - С.61-63.
10. Практикум по курсу «Международное публичное право» / Сост. Н.И.Здасюк, Т.А.Замятина. - Гродно: ГрГУ, 2000. - 71 с. - С.11.
11. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И.И. Лукашук; Рос. акад. наук, Инт государства и права, Академ. правовой унт. - Изд. 3е, перераб. и доп. - М. : Волтерс Клувер, 2005. - 432 с. - С.135.
12. Mark Wojcik, John Marshall Law School. Are We Teaching International Law or US Foreign Relations Law? // Електронний ресурс. Режим доступу: http://asil.org/ilpost/president/pdfs/ilpost0807_1.pdf
13. Hadar Harris, Liz Demarest. Teaching International Humanitarian Law at U.S. Law Schools // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.wcl.american.edu/hum-right/center/documents/IHLSurveyReport.pdf>
14. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основні галузі: підручник / за ред. В. Г. Буткевича. - К.: Либідь, 2004. - 816 с. - С.610.
15. Борисов К. Г. Международное таможенное право : учеб. пособие / К. Г. Борисов. - М. : Изд-во РУДН, 1997. - 224 с.
16. Сандровский К. К. Международное таможенное право // Митна справа. - 1999. - № 1. - С. 78-80.
17. Прокопенко В.В. Місце міжнародного митного права у системі міжнародного права // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. - 2011. - № 57. - С.375-379.
18. Методическое пособие для тренеров по подготовке учителей / Под ред. Б. Чорак, Г. Шварц - Институт «Открытое общество», сетевая программа Street Law, Inc., 2000.
19. Штейнберг В.Э. Образование - технологический рубеж: инструменты, проектирование, творчество // Школьные технологии. - 2000. - №1. - С.16.
20. Иоффе А.Н. Теоретические основы методики преподавания общественных дисциплин // Теоретические и методические основы преподавания права в школе / Курс лекций. - М.: Новый учебник, 2002. - С. 64.
21. Чошанов М.А. Обзор таксономии учебных целей в педагогике США // Педагогика. -2000. -№ 4. - С. 86-91.
22. Малафіїк І.В. Дидактика: Навчальний посібник. - К.: Кондор, 2005. - 397 с. - С.173.
23. Пронькин В.Н., Гутников А., Элиасберг Н.И. Живое право. Занимательная энциклопедия практического права: Книга для преподавателя: Учеб.- метод. пособие. - СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского института права им. Принца П. Г. Ольденбургского, 2001. - С. 31.
24. Marco Sassli, Antoine A. Bouvier, Anne Quintin. How Does Law Protect in War? published by the International Committee of the Red Cross (ICRC), 2006. - 227 pp. - P.9.

Summary

The main significance of the paper is to systematize the common problems that arise during the teaching of international law. The author points out the major problems to be solved. Among them are a variety of literature, scientific contradiction provisions of national law with international, many elements of "international law" which discussed during training. Argued the need for a functional teaching of this discipline to be able to solve the above problems. Analyzes the methods of teaching international law, including passive and active and interactive. Generalized disadvantages of passive methods of teaching international law.

Perspective in teaching courses on international law to use the method - analysis of incidents. An interesting example of teaching offered - compiling cluster.

In conclusion the author offers the teacher to create conditions for the manifestation of the will of the student to study discipline.

The report suggested combining variable and alternative methods of teaching.